

Ojkanje u Bosanskoj Krajini

Ojkanje (kaže se još i »groktanje«) je jedna vrsta narodne vokalne muzike. Kao što i mnoge druge narodne osobine, tako i ovo ojkanje nije još ispitano ni obrađeno, te je stoga teško reći šta ona zapravo znači i gdje je još sačuvano. Zna se za sigurno da se ojka u Crnoj Gori, u jednom dijelu Dalmacije, naročito u dalmatinskoj Zagori (Knin i njegova okolina), u Lici i nekim krajevima Bosne i Hercegovine. Da li se još gdje ojka, nije mi poznato, ali detaljnija obrada narodnog pjevanja naići će, vjerojatno, na tragove ovog ojkanja i u drugim našim krajevima.

Bosanska Krajina ojka. Još i danas se može čuti ojkanje u vrhovini cijeloj, u jednom dijelu Lijeve Polje (dolina Vrbasa od Banje Luke pa do Bosanske Gradiške), u krajevima oko Kotor Varoša te u nekim dijelovima prnjavorskog sreza. Nije mi poznato, da li ojka Posavina kao ni to da li ojka Knešpolje, to jest srez bosansko-dubčki sa jednim dijelom prijedorskog sreza.

U svim krajevima gdje je ojkanje sačuvano, ojka samo pravoslavni svijet. Nisam mogao čuti da bi zaojkao katolik, a tako isto ni musliman. S toga se može reći, da se ojka samo u onim selima u kojima živi narod pravoslavne vjere. Osim toga nije još ispitano ni to da li ovo ojkanje ima neku zajedničku osobinu, te da li se svuda u ovim krajevima ojka na isti način.

Ojkanje se izvodi glasom, i s toga spada u jednu vrstu vokalne muzike. Ono je nastalo u narodu na isti način kao i ostalo narodno blago. I sačuvano je na isti način, to jest posrednim načinom, prenošenjem iz usta u usta i izvađanjem sve do danas po nepoznatim pjevačima. Stoga se ojkanje uvrštava u narodnu umjetnost. Ovu narodnu umjetnost ne njeguje mladež, te bi se moglo reći da je to umjetnost ozbiljnije vrste. Samo ozbiljni domaćini i stariji ojkaju.

Prema onome, što je do danas o ojkanju napisano, moglo bi se reći, da se uglavnom ojka ovako: Dva ozbiljnija domaćina skinu kape, uhvate se za ruke, te bilo da sjede bilo da stoje izvode prvo zajednički ton, a zatim

jedan od njih pređe iz tog zajedničkog tona u gornju sekundu, i u toj sekundi tremolira glasom, pre'azeći kad u zajednički ton. U zajedničkom tonu kratko se zadržava, i ovaj prelaz u zajednički ton služi pjevaču kao ovdmor. Oba pjevača kod pjevanja ove vrste prislone glave jednu uz drugu i u tom stavu ostaju za vrijeme cijelog pjevanja. Može se čuti samo glas Oj, i prema tom glasu ovo je pjevanje i dobilo svoje ime.

Sa muzičke strane posmatrano, ojkanje je pjevanje. Iako je ono u nekim krajevima bez literarnog sadržaja, iako se ukazuje kao posebna muzička figura, ipak ga valja uzimati onako kako ga sam narod karakteriše. Za ojkanje narod veli da je to pjevanje, stoga ga i uzimamo kao pjevanje. Ali narod ne naziva svugdje ovo ojkanje pjevanjem, nego ga naziva negdje jednostavno ojkanjem. Iz toga nekoji izvode da ojkanje nije pjevanje, i vele da je to kućanje. Ali se ojka uz pjesmu, i to obično uz koju staru narodnu lirsku pjesmu, i ono tada slični nekoj vrsti refrena.

U Bosanskoj Krajini ojka se uz pjesmu i tu ojkanje nije samostalno. Ojka se pjevajući i prema tome se ovdje ono i naziva pjevanjem. Tu se ono ukazuje kao muzička figura, koja se ponavlja iza pjesme, to jest kao neki refren. Ovu muzičku figuru ne zna svako izvoditi, stoga ojkanje spada u posebnu i ljepšu vrstu narodnog pjevanja. Ojkanje se postiže tek vježbom, kao i sviranje na dvojnice ili tamburu. Stoga i ojkaju samo oni koji su se u toj vještini dobro utvrdili. Ojka, se samo na selu, u grad nije prešlo.

Prema ojkanju u ovim krajevima Bosanske Krajine, prije bi se moglo reći da je ojkanje zaista jedna muzička figura, da je sastavni dio pjesme lirska i da nije jaukanje. Ovu tvrdnju mogli bi lakše dokazati muzičkim pravilima, nego li nekim istoriskim tragovima. Istoriski tragovi utoliko su nepouzdaniji, ukoliko je prekinuta zajednička nit, te se ovoj pojavi daju razna imena i razna tumačenja. Muzički tragovi mnogo su pouzdaniji, oni nas dovode na pravo značenje, na prave osjećaje koje muzika oponaša. Stoga ćemo pokušati da ojkanje raščlanimo muzički i prema tome da dođemo do suštine njegove, do onoga iskonskog značenja koje ono u sebi sadrži.

Kad slušamo ojkanje i kad pratimo onaj glas koji izvodi sekundu, mi čujemo da taj glas tremolira. Međutim, ako se bolje prikučimo tom tremolu, onda nam ono prelazi sve više u triler. Pjevač ostaje zapravo u istom tonu kao i onaj koji neprestano drži stalan ton i u tom tonu on skače naviše, stalno i u nejednakim razmacima. Prvo polako i u čistom trileru, a postepeno prelazi u kratko prekidanje, koje nam sličići tremolu. Tremolira se međutim u jednom stalnom tonu i pri tremoliranju ne smije izgledati da se izvode dva glasa. Kod ojkanja se čuju dva glasa. To i jest glavna oznaka ojkanja. Narodna sekunda ovdje dolazi veoma jasno do izražaja, ona je toliko jasna da su je zapazili svi koji su zapazili i opisali ovu vrstu narodnog pjevanja. Stoga bi mogli reći da se pri ojkanju izvode trileri a ne tremolo.

Sad valja ova dva pojma rastumačiti. Tremolo i triler su muzičke oznake. One ne znače isto i svaka od njih znači stanovitu muzičko izvođenje. Tremolo se izvodi temperamentom, ono je proizvod krvi, osjećaja, to je prirodna ljepota glasa ili sviranja. Ovaj tremolo je kod pjevanja od velike važnosti. On daje boju i kvalitet glasu, i po njemu je jedan glas dobar ili odličan. Nekoji muzičari dijele tremolo na više vrsta. U glavnom ima tri vrste tremola. Dugi, srednji i kratki tremolo. Srednji tremolo je najugodniji, to je tremolo Karusova glasa, ili tremolo najugodnijeg kanarinca. Dugi tremolo je već prelaz u triler, i stoga je nesavršen, jer u horskom pjevanju zna takav glas biti neugodan i težak. Ima slučajeva da takav pjevač, iako je mnogo muzikalan, postaje smetnja čistoći akorada.

Triler je muzička figura, koja u muzičkom pismu ima svoju stalnu oznaku. Triler je umjetna tvorevina sa kojom muzičar raspolaže samo u onom obimu i na onaj način kako je u notama naznačeno. To je vještina, koja se vježbom postiže, i koju može svaki muzičar da izvodi. Sa temperamentom ono ima utoliko veze kao što ima veze i sa načinom sviranja.

Ako je ojkanje samo tremolo, tada je ono produkt duše, osjećaja i ono nam ima da pretstavi duševno raspoloženje. Ojkanje tada ne imituje nikoga, ono je originalno i znači jednu stanovitu pojavu. Ta pojava može

biti ili izraz veselja ili bola. Ali ako je ojkanje triler, tada se ono pojavljuje kao vještina pjevanja, kao jedna vrst muzičke vokalne umjetnosti sa kojom se želi postići izvjesni muzički efekt, kome je cilj oponašanje nečeg muzičkim jezikom.

Ako uzmemo da je ojkanje tremolo, to jest da je on čisti duševni izraz, stvar srca i da izražava, na primjer, bol, tada bi nam to ojkanje bilo u istinu pravi plač ili neka vrsta naricanja. Tada bi mogli za sigurno reći da narod sa ojkanjem plače za nečim. I zaista ima krajeva gdje narod ovo ojkanje i naziva plačem. Vladimír Dvorniković spominje u članku: »Psihogeneza epskog deseterca« (Prilozi proučavanju narodne poezije, 1936) da je ojkanje našao u Dalmatinskoj Zagori, i kad je zapitao zašto tako pjevaju, da su mu odgovorili: »Ovo je plač za Kosovom«. Tu sam narod ovo ojkanje ne naziva pjevanjem, nego plačem.

Ali ako uzmemo da ojkanje nije tremolo nego triler, tada nema govora o plaču niti jadikovanju, tada je to jedna vrst narodne muzičke umjetnosti, tada je to ojkanje muzička figura i sastavni je dio narodne melodije. I kad samu izmjenу tonova detaljno raščlanimo, ovo ojkanje u trileru ne može ni biti izraz bola ili plača. Sekunda je i onako obična pojava u našem narodnom pjevanju i ojkanje u sekundama ne bi uhu zvučilo kao neko tugovanje.

Ojkanje u Bosanskoj Krajini više sliči trileru, više je muzička figura i vještina narodnog pjevanja, kroz koje se imituje priroda. Ovdje ojkaju stariji ljudi, i to prijatelj sa prijateljem u osobitom raspoloženju duševnom. Ja sam često slušao ovo ojkanje u krajevima Han Kola, Krupu na Vrbasu i u Karanovcu. Ojka se obično kod sofре, bilo kad se slavi Krsna slava, bilo kod Crkvene slave ili kojeg drugo goda. Primjetio sam da u ovim krajevima ojkaju seljaci tek kad se malo ponapiju. Nisam mogao da primjetim da bi ojkali u posve trijeznom stanju. Ali sam primjetio, da ovdje seljaci ojkaju i u hodu. Više sam puta opazio, da dva težaka u pripitom stanju, jašući na konjima prislone glavu uz glavu i tako naslonjeni jedan na drugoga ojkaju, a konji ih polako nose. Nisam primjetio da bi ojkali mlađi ljudi, a čini mi se da ni među ženama nema ojkanja.

Ojkanje u Bosanskoj Krajini nije samostalno pjevanje. L. Kuba navodi (»Pisen jihoslovanska«, Praha 1923) da je u nekim krajevima Bosne i Hercegovine, pa i u nekim krajevima Crne Gore, čuo da se to ojkanje, taj plač, kako ga on naziva, izvodi bez ikakva teksta. Njemu izgleda, slušajući ojkanje, kao da neko ječi bolestan. Međutim u Bosanskoj Krajini se ojka uz pjesmu. Ovdje je ojkanje sastavni dio pjesme, i to naročite pjesme. To je ona omiljena narodna seoska sevdalinka: »Oj djevojko, draga dušo moja«. To je narodna lirska pjesma, koja se pjeva u svim veselim prilikama.

U Bosanskoj Krajini ojka se ovako. Prvo se izvodi unizono (pjevača su samo dva) u visokom tonu otegnuto — oj —, a zatim se zapjeva pjesma: Oj djevojko, draga dušo moja, i na kraju pjesme se doda otegnuto — oj —, i sada ovo otegnuto — oj — pređe u ojkanje. Jedan drži neprestano ovo — oj — a drugi igra glasom u sekundi iznad ovog otegnutog — oj —, prelazeći po katkad u unizoni ton. Ovdje je ovaj prelaz mnogo sličniji trileru nego li tremolu. I slušajući ojkanje ovo, nama se čini da čujemo blejanje ovaca. U ovim krajevima narod zove ovo ojkanje pjevanjem. Ja, bar, nisam ni od koga čuo da bi to ojkanje imalo da znači plač ili jadikovanje. A pošto se ono redovito izvodi u radosnim zgodama i pri veselom raspoloženju, to je teško povjerovati da bi ono imalo ovdje da znači neki žalosni ili bolni osjećaj.

Nešto slično ovome ojkanju, ali muzički mnogo dotjeranije i ljepše, moglo bi biti ono štajersko i tirolsko jodlanje. I tu se izvode trileri, ali ne u sekundi, nego u većem broju tonova, i to u falzetu (nepravilnom glasu) i u pravom glasu. I tu se prvo pjeva pjesma, pa se iza pjesme, kao neki dodatak, izvodi ovo jodlanje. I ovo jodlanje slično imitiranju životinjskog glasa.

Kad god sam slušao ojkanje u ovim krajevima, meni je izgledalo kao da neko uz gusle gudi. Ja sam i držao da se sa tim oponaša glas gusala. Guslar gudi u početku u sekundama, i tek poslije prelazi u kvarte i kvinte. I kad gudi u sekundama, mnogo slično ovom ojkanju, samo što su trileri kod guslara nešto otegnutiji, te bi se prije moglo reći da su te sekunde kod njega neka vrsta predraza (Vorschläge), dok kod ojkanja izgledaju kao pravi trileri.

Izumiranjem kućnih zajednica kod nas izumire i mnogi trag prošlosti, pa i taj koji bi nas doveo na pravo značenje ovog ojkanja. Kad narod ovo ojkanje naziva pjevanjem, prema tome nazivu narodnom valja ga uvrstiti u način narodnog pjevanja. A da li narod ovih krajeva griješi što ovo ojkanje naziva pjevanjem ili griješe oni koji ga u drugim krajevima nazivaju plačem, teško je reći. Posmatrajući ga sa čisto muzičkog gledišta, ono stvarno izgleda onako kako je ovdje izloženo. Jer je teže povjerovati da bi ovo ojkanje u drugim krajevima imalo da bude neka vrsta muškog naricanja, neki muški plač za Kosovom. Žensko jadikovanje, koje zovu naricanjem, čista je recitacija i tog naricanja ima i u ovim krajevima, ali je ono puno sadržaja literarnog, jer opisuje izvjesne okolnosti iz života umrlog. Ono je posve slično plaču, jer ima da imitira plač. Naricanje prodire do srca, ono stvara kod slušaoca isti osjećaj tuge i žalosti u kojem živi i onaj koji nariče. A to nije slučaj kod ojkanja.

Ojkanje je vezano za veselu lirsku pjesmu, ono je u ovim krajevima kao sastavni dio ove pjesme. A što se tiče sličnosti ojkanja sa plačem, moglo bi se reći, da ono ima toliko sličnosti sa pravim plačem, koliko ima sličnosti sa plačem i pjesma: »Oj djevojko, draga dušo moja, oj«. Sve naše pjesme melodijski su obilježene u mol-akordu, a mol-akord po svom značenju ima da izrazi tugu i bol u prvom redu, mimo ostalo. Ali mi znamo da ima kod nas mnogo pjesama, koje imaju u sebi obilježje mol-akorda, a koje su sadržaja veselog.

Da bi ovo pitanje mogli privesti kraju sa posve ispravnim konstatacijama, trebalo bi da se jave svi oni koji o tome nešto više znaju, naročito oni koji žive na selu i koji mogu od starijih ljudi dokučiti pravo ime ojkanju i njegovo pravo značenje. To je glavni cilj ovim redovima u ovom članku.

Dušan Umičević